

AGNIESZKA GRYGLEWSKA

Politechnika Wrocławska

**W SŁUŻBIE PAŃSTWU I MIASTU
– DZIAŁALNOŚĆ ARCHITEKTONICZNA
GUSTAVA OELSNERA WE WROCŁAWIU
W LATACH 1904-1911***

Abstract: Serving the State and the City – Architectural Work of Gustav Oelsner in Wrocław (Breslau) in Years 1904-1911. Gustav Oelsner, city architect of Katowice in years 1911-1922, from 1924 to 1933 a building senator in Altona, started his professional career in building administration in Wrocław in 1904. The subject matter of this publication is architectural creativity of Oelsner in Wrocław in years 1904-1911 within the range of his work in national administration on the construction of Wrocław University of Technology and council administration, as a municipal building inspector. Serving the city Oelsner designed and built: schools, restoration work, conversion and extension of hospitals, temporary exhibition pavilions. Working under the supervision of city architects Richard Plüddemann and Max Berg, Oelsner gained a lot of experience important for his future work in the building administration in Katowice, Altona and Hamburg. In Wrocław he had contact with the circle of artistic reform followers around 1900, among others, with Hans Poelzig. Rejection of historicizing detail, use of simplified motives of regional building art – *Heimatschutz*-style, turning to the idea of creating a form resulting from function, construction and material. These are the features that made Oelsner's works close to objectivity of the industrial architecture and works of interwar avant-garde.

Keywords: Architecture of the turn of the 19th and 20th centuries, Germany, Gustav Oelsner, municipal architecture, Wrocław.

Wstęp

Gustav Oelsner (1879-1956), architekt, absolwent Politechniki w Berlinie-Charlottenburgu oraz Monachium, architekt miejski Katowic (1911-1922), senator ds. budownictwa oraz autor projektów osiedli socjalnych, budowli użyteczności publicznej i przemysłowych w Altonie (1924-1933), od 1949 r. odpowiedzialny za odbudowę

* Artykuł opublikowany w czasopiśmie „Architectus” [Gryglewska 2015] został rozszerzony i uzupełniony o dodatkowy materiał ilustracyjny.

Hamburga, swoją karierę zawodową rozpoczął w 1904 r. w państwowej i komunalnej administracji budowlanej we Wrocławiu¹ (fot. 1). Celem pracy jest prezentacja jego wczesnego dorobku architektonicznego. Pierwsze wrocławskie projekty Oelsnera, w których odrzucił historyzujący detal, sięgając jedynie po motywy budownictwa regionalnego, pozwalają ocenić go jako uzdolnionego i oryginalnego młodego architekta, żywo zainteresowanego ruchem reformatorskim w architekturze na początku XX w.

1. Wrocław na początku XX w.

Wrocław – „prowincjonalna” stolica Prus, był na początku XX w. złośliwie nazywany „przedmieściem Berlina” [Hölscher 2000: 19] i ... *małym polskim miastem, gdzie nie ma ani bruku, ani dorożek* [Peltz 1907/1908: 226], z perspektywy Niemiec był ... *gdzieś bardzo daleko* [Theodor von Gosen 1899, cyt. za: Hölscher 2000: 19]. Odmienny obraz miasta przedstawia opis z 1907 r.: ... *Wrocław dostarcza piękna tyle, ile żadne inne duże miasto nie osiąga w przybliżeniu. Położone w centrum miasta rozległe i wypielęgnowane promenady tworzą wraz z fosą miejską wspaniałe połączenie wody i drzew liściastych, wzniesień i punktów widokowych, artystycznych założeń ogrodowych z kwiatami, palmami i fontannami, które wszędzie ukazują nowe i piękne obrazy...* [Peltz 1907/1908: 227].

W 1900 r. Wrocław liczył 422 732 mieszkańców, był piątym wśród 33 największych miast Niemiec i 27. w Europie, do 1911 r. liczba jego mieszkańców wzrosła do 526 200. Jednocześnie był przeludnionym i najbardziej dotkniętym skutkami spekulacji gruntami miastem Rzeszy Niemieckiej (obok Berlina i Charlottenburga) [Neefe 1901: 106-122; Kononowicz 1997: 72; Gryglewska 2010: 2]. Był też ważnym centrum handlowym, komunikacyjnym i przemysłowym Europy Wschodniej, miastem o dużym potencjale gospodarczym i ludnościowym. Johannes Molzahn określił Wrocław przed I wojną światową jako ... *najważniejszy ośrodek gospodarczy i kulturalny niemieckiego wschodu* [1929: 1]. Na przełomie XIX i XX w. stawał się też ciekawym ośrodkiem sztuki i budownictwa, m.in. dzięki artystom Królewskiej Szkoły Sztuki i Rzemiosła Artystycznego (Königliche Kunst- und Kunstgewerbeschule zu Breslau, od 1911 Königlich-Preußische Akademie für Kunst und Kunstgewerbe), której dyrektorem od 1903 r. był Hans Poelzig (do 1916 r., fot. 2). W 1909 r. na czele miejskiej administracji budowlanej we Wrocławiu, po architekcie miasta Richardzie Plüddemannie (1885-1908, fot. 3), stanął Max Berg (1909-1925, fot. 4). Obaj byli wspierani w swoich

¹ Pierwsza obszerna monografia Oelsnera ukazała się w 1984 r. [Timm Ch.]. W polskiej literaturze Oelsner jest rzadko wzmiankowany: [Gryglewska 1998b: 213-251; Ilkosz 2005: 69; Burak et al. 2010: 32]. Materialnym śladem jego siedmioletniej działalności we Wrocławiu jest dziś zaledwie jeden budynek szkoły z zachowaną częścią oryginalnej fasady. Twórczość Oelsnera została szeroko omówiona 21.07.2006 na sympozjum zorganizowanym przez Gustav-Oelsner-Gesellschaft w Hamburgu-Altonie następnie na konferencji naukowej pt. Mieszkać w porcie, zorganizowanej m.in. przez Wydział Architektury Politechniki Gdańskiej i Hafen City University Hamburg w Gdyni 31.03.-2.04.2011 r.

Fot. 1. Gustav Oelsner około 1956 r., fot. A. Breer
 Źródło: [Lüth E. (Hrsg.), 1960, Gustav Oelsner. Porträt eines Baumeisters. Verlag der Werkberichte Justus Bueckschmitt, Hamburg, Teil 3].

Fot. 2. Hans Poelzig, fot. E. Reichelt
 Źródło: [„Schlesien”, Jg. 5, 1911-1912].

Fot. 3. Richard Plüddemann ok. 1900 r.
 Źródło: [„Schlesien”, Jg. 3, 1909-1910].

Fot. 4. Max Berg ok. 1909 r.
 Źródło: [Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Oddział Zbiorów Graficznych (dalej - BUWr OZG)].

działaniach przez nadburmistrza Georga Bendera (1891-1912). Gustav Oelsner pisał po latach: *Moim nadburmistrzem, jednym z najlepszych samorządowców, których miały Niemcy, obok Adickesa² był Bender. Dziękuję bogom, że sprowadzili mnie w pobliże tej ważnej osoby. On mnie lubił, ja go czciłem* [1950, cyt. za: Oelsner 1960a: 10]).

Obowiązkiem zarządu miasta było troszczenie się o byt jego mieszkańców. Magistrat rozbudował infrastrukturę Wrocławia, zapewniając dostawy wody, gazu i elektryczności. Powstała nowa gazownia na Tarnogaju (1904-1907), elektrownia przy ul. Łowieckiej (Schützenstraße, 1902), port miejski (1897-1901), nowa wieża ciśnienia przy ul. Wiśniowej (Kirschallee, 1905). Stworzono możliwość całkowitej elektryfikacji miasta, rozbudowy linii tramwajowych i likwidacji tramwajów konnych. Powiększono wydajność wodociągów oraz włączono do systemu wszystkie wrocławskie osiedla. Budowa przytułków, domów opieki, szpitali, łaźni i kuchni dla ubogich, umożliwiała opiekę nad biednymi, chorymi i dziećmi. Zdrowiu mieszkańców miały służyć nowe parki. Otwarcie rzeźni miejskiej w 1896 oraz hal targowych w 1908 r., umożliwiło zaopatrzenie ich w świeżą i zdrową żywność. Konsekwencją dynamicznego wzrostu ludności miasta była również konieczność zaspokojenia potrzeb oświaty i kultury, co wiązało się z budową nowych szkół i bibliotek³.

Wrocławska architektura komunalna na początku XX w., realizowana przez miejską administrację budowlaną pod kierunkiem Plüddemanna, reprezentowała

² Franz Adickes (1846-1915), od 1873 r. burmistrz w Dortmundzie, od 1876 r. nadburmistrz w Altonie i w latach 1890-1912 we Frankfurcie nad Menem.

³ Zadaniem działu administracji budowlanej zajmującego się budownictwem lądowym było projektowanie, realizacja i utrzymanie budynków będących własnością miasta. Miejska administracja budownictwa lądowego pracowała na rzecz innych biur magistratu, administracji zajmującej się sprawami: oświaty, ochrony pożarowej, ochrony zdrowia i opieki społecznej i in. [Gryglewska 1998a: 34-35].

wprawdzie konserwatywny nurt neogotyku, lecz z jego rygorystycznie przestrzeżanym aspektem nowoczesnej teorii „prawdziwej”, rzeczowej architektury. Budowa nowatorskich, żelbetowych hal targowych (fot. 5) według projektu Richarda Plüddemanna i Heinricha Küstera (1906-1908), stworzyła dogodny grunt do powstania architektury funkcjonalizmu. Ich konstrukcja w formie parabolicznych wiązarów wynikała z właściwości materiału i warunków statycznych [Gryglewska 2008b, *passim*]. Następca Plüddemanna Max Berg, architekt i wizjoner, zaprojektował żelbetową Halę Stulecia (1910-1913, fot. 6), uważaną za dzieło fundamentalne dla architektury modernizmu [Ilkosz 2005: 7]. W swoich projektach inspirował się konstrukcją gotycką, angielską architekturą mieszkalną i ludową architekturą Śląska, ograniczał użycie ornamentu, upraszczał bryły budynków [*ibidem*: 29]. Zarówno Plüddemann, jak i Berg, zainicjowali ważne zmiany w urbanistyce miasta. Dzięki Plüddemannowi w końcu XIX w. w planach zabudowy Wrocławia zostały połączone aspekty estetyczne, pod wpływem modelu Camilla Sittego, z przeważającymi do tej pory inżyniersko-funkcjonalnymi zasadami regulacji geometrycznej [Gryglewska 1998a: 93-97]. Max Berg popierał decentralizację Wrocławia w kontekście planów „Wielkiego Berlina” (1910) oraz idei „miast ogrodów” [Kononowicz 1997: 14].

Większość przedsięwzięć artystycznych we Wrocławiu przed I wojną światową, takich jak np. Wystawa Rękodzieła i Rzemiosła Artystycznego (Ausstellung für Handwerk und Kunstgewerbe) w 1904 r. i Wystawa Stulecia (Ausstellung zur Jahrhundertfeier der Freiheitskriege) na wrocławskich Szczytnikach w 1913 r., wiązała się z nazwiskami Berga i Poelziga. Zapewnili oni wówczas miastu rozgłos sięgający poza granice Niemiec [Ilkosz 2005: 31]. Obaj należeli do organizacji skupiających zwolenników reformy artystycznej ok. 1900 r., takich jak: „Dürerbund”, „Deutscher Werkbund”, „Künstlerbund Schlesien” oraz do wspólnie założonego „Schlesischer Bund für Heimatschutz” (od 1910). Berg był też członkiem „Deutsche Gartenstadt Gesellschaft” [Ilkosz 2005, *passim*]. Współpracowali z nimi twórcy Akademii Sztuki i Rzemiosła Artystycznego

Fot. 5. Wrocław, Hala Targowa II, ul. Kolejowa 43-45 (Friedrichstraße), widok wnętrza w październiku 1907 r., fot. E. v. Delden, H. Götz
 Źródło: [BUWr OZG].

Fot. 6. Wrocław, Hala Stulecia podczas Wystawy Stulecia w 1913 r.
 Źródło: [„Dekorative Kunst”, Jg. 16, 1912-1913: 537].

oraz młodzi architekci, m.in.: Richard Konwiarz, Ludwig Moshamer, Theo Effenberger, czy Paul Schmitthener [*ibidem*: 31]. Schmitthener był autorem projektu pierwszego podwrocławskiego „miasta ogrodu” Karłowice (1911-1913), a wcześniej pracował przy projekcie pierwszego niemieckiego „miasta ogrodu” Hellerau pod Dreznem (1909-1911).

Inwestycje budowlane, inicjowane przez władze Wrocławia na przełomie XIX i XX w., uzupełniały przedsięwzięcia państwowe, takie jak budowa neogotyckiego zespołu klinik i instytutów Wydziału Medycznego Uniwersytetu Wrocławskiego (Königliche Universitäts-Kliniken) na przedmieściu Szczytnickim (1887-1909). Długoletnie starania miasta o budowę uczelni technicznej zostały uwieńczone w 1910 r. otwarciem kompleksu Wyższej Szkoły Technicznej (Königliche Technische Hochschule). Latem 1904 r. Gustav Oelsner rozpoczął pracę we Wrocławiu przy projekcie i budowie tej uczelni.

2. 1904-1907: praca na stanowisku architekta rządowego

Gustav Oelsner rozpoczął studia na politechnice w Berlinie-Charlottenburgu w 1896 r.⁴, w 1899 r. uczęszczał na zajęcia na Politechnice w Monachium, gdzie nauczali Friedrich i August Thierschowie, powstawały budowle Theodora Fischera i Gabriela von Seidla. W 1900 r. zakończył studia w Berlinie i otrzymał tytuł rządowego kierownika budowy (Regierungs-Bauführer). Lata do 1904 r. wypełniła praca u cenionych berlińskich architektów Paula Wallota i Maxa Hasaka, pod których kierunkiem uczestniczył w realizacji gmachów Reichstagu i Muzeum im. Bodego (Kaiser-Friedrich-Museum, proj. Ernst von Ihne). Podjął też pracę jako kierownik budowy Muzeum Prowincjonalnego w rodzinnym mieście Poznaniu (Provinzialmuseum, obecnie Muzeum Narodowe, proj. Karl Hinckeldeyn) oraz w pruskiej Komisji Ministerialno-Wojskowo-Budowlanej (preußische Ministerial-, Militär- und Baukommission). W tym czasie odbył również podróże studialne do: Włoch, Austrii, Niderlandów, Anglii i Francji. W czerwcu 1904 r., po zdaniu drugiego egzaminu państwowego, Oelsner otrzymał tytuł królewsko-pruskiego architekta rządowego w dziedzinie budownictwa lądowego (königlich-preußischer Regierungsbaumeister für Hochbaufach)⁵, co otworzyło mu drogę do kariery urzędnika budowlanego.

Architekt podjął wkrótce pracę w Pruskim Urzędzie Budownictwa Lądowego (Preussische Hochbauamt), skąd już latem 1904 r. został skierowany do pracy na

⁴ Urodzony w mieszczańskiej rodzinie żydowskiej w Poznaniu jako Gustav Israel Oelsner [Lüth 1960: 101], przed podjęciem studiów przeszedł na wyznanie ewangelickie. Otwierała się przed nim, jako w pełni zasymilowanym Żydem, możliwość, by po studiach wstąpić do państwowej i gminnej służby [Timm 1984: 77].

⁵ Ważnym źródłem informacji są akta personalne Oelsnera zachowane w Hamburger Staatsarchiv, np. życiorysy z lat 1922, 1924, 1933 [Timm 1984: 17, 77-81] oraz wspomnienia własne Oelsnera i jego przyjaciół opublikowane w [Lüth (Hrsg.), 1960: 9-11, 102-104]; Wrocławskie akta personalne architekta, oddane do repozytury (Reponenden-Registratur), zapewne w dawnym Archiwum Państwowym, nie zostały odnalezione, [za:] Archiwum Państwowe we Wrocławiu (APW), Akta miasta Wrocławia (AMW). Abgegebene Personalakten, sygn. 2980.

stanowisku kierownika budowy Wyższej Szkoły Technicznej we Wrocławiu [Timm 1984: 83-86]. W tym czasie realizacja inwestycji była na etapie uzgodnień, opracowania projektów i kosztorysów. Przy wykonaniu dokumentacji projektowej pod kierunkiem Ludwiga Burgemeistra, krajowego inspektora budowlanego (Landbauinspektor) i konserwatora zabytków Prowincji Śląskiej (Provinzialkonservator), Oelsner współpracował z zespołem takich architektów, jak: Karl Vogt, Franz Nath, Erich Nicolas, Konrad Nonn, Joseph Maas i Hermann Fromm [Burak *et al.* 2010: 32]. Zachowane protokoły z narad świadczą o tym, że obok naczelnego radcy budowlanego Georga Thüra (autora koncepcji urbanistycznej, pełniącego nadzór nad inwestycją w imieniu Ministerstwa Robót Publicznych), rządowego radcy budowlanego Hansa Breisiga oraz Ludwiga Burgemeistra⁶ należał on do ścisłego grona osób odpowiedzialnych za ważne decyzje związane z realizacją przedsięwzięcia. Rysunek koncepcyjny elewacji laboratorium maszynowego z 24 sierpnia 1904 r., jeden z najstarszych zachowanych projektów Wyższej Szkoły Technicznej, sygnowany przez Burgemeistra i Oelsnera, ukazuje ceglana architekturę o cechach renesansu północnego [Dackiewicz 2010: 13-16]. Zespołowi gmachów uczelni nadano ostatecznie formy niemieckiego i włoskiego renesansu. Budowę zachodniej części gmachu głównego, budynków instytutów: chemii i elektrotechniki oraz laboratorium maszynowego, rozpoczęto wiosną 1905 r., a rok później pozostałej części kompleksu – budynku instytutu hutniczego oraz wschodniej części gmachu głównego [Burak *et al.* 2010: 32-34].

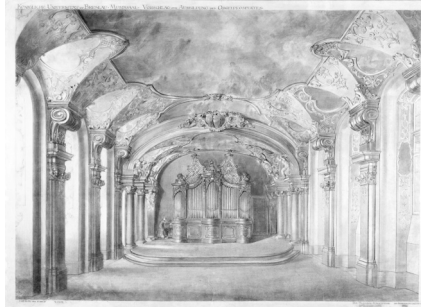
W ciągu 2,5 roku pracy na stanowisku urzędnika państwowego, Oelsner tworzył również prywatne projekty. Na uwagę zasługuje wykonana przez Oelsnera pod kierunkiem Burgemeistra⁷ koncepcja prospektu organowego w Oratorium Marianum Królewskiego Uniwersytetu Wrocławskiego z 10 września 1904 r.⁸ Architekci przedstawili historyzującą koncepcję prospektu organowego, o akademickiej, późnobarokowej formie z motywami regencyjnymi, charakterystycznymi dla stylu gmachu Uniwersytetu (fot. 7). Dynamicznie ukształtowana bryła prospektu organowego, o wklęsło-wypukłej powierzchni, z podkreśloną osią symetrii i bogatą dekoracją skupioną na zwieńczeniu, przypomina typowe schematy kompozycyjne śląskich prospektów organowych z XVIII w. Przykładem mogą być organy Adama Horacego Caspariniego w kościele pobernardyńskim we Wrocławiu, a ze względu na rodzaj dekoracji – Johanna Gottfrieda Wilhelma Schefflera w kościele Opatrzności Bożej. W odróżnieniu od wcześniejszego projektu prospektu organowego Hansa Poelziga z 1902 r.⁹ o miękkich, secesyj-

⁶ APW, Rejencja Wrocławska, Technische Hochschule, sygn. I/13213.

⁷ Zdaniem Gumińskiego [1997: 193-121], Burgemeister opublikował jedną z najlepszych prac naukowych na temat organów na Śląsku pt. *Der Orgelbau in Schlesien*, Strassburg 1926.

⁸ Projekty w Muzeum Architektury we Wrocławiu, Oddział: Archiwum Budowlane Miasta Wrocławia (ABMW).

⁹ Projekty Poelziga w dwóch wariantach pochodzą z 15.01.1902 i 20.11.1902. Według informacji konserwatora zabytków Prowincji Śląskiej prospekt organowy został zrealizowany w 1904 r. na podstawie zmodyfikowanego projektu Poelziga przez Królewską Szkołę Sztuki i Rzemiosła Artystycznego. Obecnie nie istnieje, za: [Bolz 2007: 215].

Fot. 7. Ludwig Burgemeister, Gustav Oelsner, projekt prospektu organowego w Oratorium Marianum Uniwersytetu Wrocławskiego, 10. 09. 1904

Źródło: [Muzeum Architektury we Wrocławiu, Oddział: Archiwum Budowlane Miasta Wrocławia (dalej - ABMW)]

no-neobarokowych formach, swobodnie interpretujących ornament historyczny, praca Oelsnera i Burgemeistra, wydaje się zachowawcza. Gustav Oelsner, młody architekt i uzdolniony rysownik, przedstawił tu raczej alternatywną do projektu Poelziga wizję konserwatora zabytków Prowincji Śląskiej, niż własną. Christoph Timm w biografii Oelsnera wymienia również prywatne projekty dwóch osiedli patronackich w Wałbrzychu-Piaskowej Górze (Waldenburg-Sandberg, dawniej Altwasser) dla Huty Szkła Lustrzanego (Spiegelhütte, następnie Schlesische Spiegelglas-Manufaktur Karl Tielsch) oraz Huty „Wilhelma” (Wilhelmshütte, Carlshütte A-G für Eisengießerei und Maschinenbau, po 1945 r. Huta Karola), prawdopodobnie wykonane w latach 1905-1907¹⁰.

Oelsner na początku 1907 r. wypowiedział pracę na budowie Wyższej Szkoły Technicznej. W marcu tego roku budynki instytutów chemii i elektrotechniki były już zadane, a gmach główny zbudowany do wysokości gzymsu. Prace budowlane były prowadzone jeszcze do września 1911 r. [Burak *et al.* 2010: 32-34, 49].

3. 1907-1911: praca dla miasta

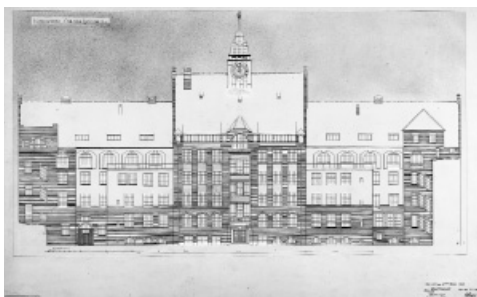
Już w lutym 1907 r. Oelsner, jako architekt rządowy, rozpoczął współpracę z architektem miasta Richardem Plüddemannem. Świadczą o tym pierwsze, sygnowane przez niego rysunki budynku szkoły ludowej przy ul. Krakowskiej 56-62 (Ohlauer Chaussee 56-58, fot. 8) na Przedmieściu Oławskim. Mianowanie Oelsnera na stanowisko miejskiego inspektora budowlanego nastąpiło na posiedzeniu rady miejskiej 23 maja 1907 r. Postanowiono wówczas:... *że architekt rządowy Gustav Oelsner zostanie mianowany dożywotnio na stanowisko o charakterze i uposażeniu miejskiego inspektora budowlanego*

¹⁰ Projekty są wymienione w życiorysie Oelsnera [Timm 1984: 86, przyp. 256]; Osiedla omówione przez autorkę w: [Gryglewska 2008a: 41-43]. Kwerenda archiwalna została przeprowadzona w grudniu 2010 r. w archiwum Urzędu Miejskiego Szczawna-Zdroju (Akta Gminy Szczawno). Pierwotna dokumentacja tych osiedli jest niekompletna, pochodzi z lat do 1905 i od 1912 r. Nie zachował się żaden dokument potwierdzający autorstwo Oelsnera.

od 1 kwietnia tego roku [Aus der Stadtverordneten... Beschlüsse... 1907: 429]. Jak pisze Timm na podstawie notatki Oelsnera:... *miejski radca budowlany Plüddemann zwrócił na niego uwagę i zaoferował mu stanowisko pracownika pomocniczego z niezwykle wysokim uposażeniem i pewnymi widokami na jego własny urząd* [1984: 86, przyp. 257].

Plüddemann kierował od 22 lat administracją budowlaną Wrocławia. Miał wpływ na architekturę miasta w czasach jego największego rozwoju po okresie grynderskim. Według jego projektu lub pod jego kierunkiem, postawiono ponad 100 nowych budynków komunalnych – głównie szkół, zakładów ochrony zdrowia i opieki społecznej. Ceglana, neogotycka architektura komunalna, odpowiadająca zdaniem Plüddemanna wrocławskiemu *genius loci*, zdominowała wtedy panoramę miasta. Jednocześnie spełniała stawiane jej wymagania: funkcjonalności, higieny i ekonomii. Architekt miasta projektował pod wpływem idei „prawdy w sztuce budowlanej” propagowanej przez Conrada Wilhelma Hasego, polegającej na tworzeniu formy wynikającej z funkcji, konstrukcji i materiału. Inspirowali go również działający w Berlinie architekci i teoretycy architektury Carl Schäfer i Johannes Otzen [Gryglewska 1998a: 98]. Uczniami Schäfera byli architekci pokolenia około 1870: Max Berg, Hans Poelzig, Hermann Muthesius, Fritz Schumacher, reformatorzy niemieckiej architektury na początku XX w.

Z zachowanych w Archiwum Państwowym we Wrocławiu miejskich raportów budowlanych dowiadujemy się, że z początkiem września 1907 r., rozpoczęła swoją działalność nowa inspekcja budownictwa lądowego przy magistracie, nazwana „HR”, czyli „Hochbau-Regierungsbaumeister”, kierowana przez architekta rządowego poza służbą (Regierungsbaumeister a. D.) Oelsnera. Miała ona w zakresie swych obowiązków: *Rozbudowę i utrzymanie szpitala Wszystkich Świętych i realizację różnych budynków* [Breslauer Adressbuch... 1908, Th. 4: 18]. Urząd ten był zorganizowany specjalnie dla Oelsnera, ponieważ wraz z jego odejściem z wrocławskiej administracji budowlanej po czterech latach służby magistrat ogłosił rozwiązanie jednostki (13.05.1911) [Auflösung... 1911: 458]. Kariera młodego architekta-urzędnika miejskiej administracji budowlanej rozwijała się niezwykle pomyślnie. Obserwując nadzwyczajne spiętrzenie zadań administracji budowlanej na początku 1907 r. (np. prace projektowe i początek

Fot. 8. Richard Plüddemann, Gustav Oelsner, projekt koncepcyjny budynku szkoły ludowej przy ul. Krakowskiej 56-62 (an der Ohlauer Chaussee 56-58) we Wrocławiu, tylna elewacja, 15. 03. 1907
 Źródło: [ABMW].

realizacji żelbetowej konstrukcji hal targowych)¹¹ można przypuszczać, że Oelsner miał przejąć część prac prowadzonych osobiście przez Plüddemanna.

Na podstawie zachowanych we wrocławskich archiwach projektów i raportów budowlanych, można określić zakres inwestycji komunalnych, jakimi zajmował się Gustav Oelsner w latach 1907-1911¹². Były to budowy: trzech szkół (dwóch ludowych i średniej dla chłopców), adaptacja budynku dawnej szkoły dla dziewcząt im. Wiktorii na biura administracji miejskiej, prace remontowe i przebudowy miejskiego szpitala Wszystkich Świętych, przebudowa i rozbudowa szpitala im. Johanna Wenzla Hanckego, budowa pawilonów na terenach wystawowych, niezrealizowane projekty siedziby Urzędu Analiz Chemicznych i adaptacji dawnej fabryki oleju na stajnię miejską. Najciekawszym wrocławskim tematem Oelsnera były budynki szkół. W ich kształcie najpełniej ujawniły się poglądy architekta, które zaowocowały jego realizacjami *Neues Bauen* w Altonie kilkanaście lat później.

Pierwszym ważnym zadaniem Oelsnera była kontynuacja projektu szkoły ludowej przy ul. Krakowskiej autorstwa Richarda Plüddemanna. Projekt koncepcyjny, przy którym wspólnie pracowali w lutym i marcu 1907 r., został mu powierzony „do przerobienia”¹³ (fot. 8). W tej fazie projektu widoczna jest rezygnacja z typowych dla architektury Plüddemanna historycznych form detalu, głównie neogotyckich, i użycie motywów architektury rodzimej, takich jak: duże płaszczyzny jasnego tynku, otwory okienne zamknięte pełnym łukiem, nadbudówki ponad gzymsem koronującym. W projekcie tym założono wykonanie elewacji z selekcyonowanej ciemnoczerwonej cegły ze spieczonymi główkami (nie klinkierowej). Powierzchnie tynkowane planowano pokryć fryzami według „metody monachijskiej” [*Breslau. Sonntag...* 1909-1910], z barwionego tynku kładzonego warstwowo, która mogła być Oelsnerowi znana z czasów studiów w Monachium, np. ze szkoły w Monachium-Schwabing Theodora Fischera z 1898 r. Secesyjne dekoracje jej fasady przedstawiały zwierzęta i były dużą ilustrowaną książką dla dzieci.

W projekcie budowlanym Oelsner wprowadził zmiany na elewacjach: uprościł podziały na fasadzie, zrezygnował z dużych płaszczyzn tynku, obniżył wieżę zegarową, przekształcił detale i dekoracje. Zamiast planowanej dekoracji z tynku i piaskowca wykonano reliefy z surowej cegły, o podziałach zgodnych z rytmem ceglano-wątku: nad głównym wejściem herb miasta, na szczycie ponad nim misia liżącego miód i lwa bawiącego się kulami. Szczyt został ujęty z dwóch stron dwiema parami puttów, upozowanych na postaci atlantów dźwigających gzyms. Na płycinie wykusza na fasadzie umieszczono postać chłopca w wianku, z owcą i psem (fot. 9), a obok na filarze międzyokiennym – kiście winogron. Oelsner zastosował tu po raz pierwszy w architekturze

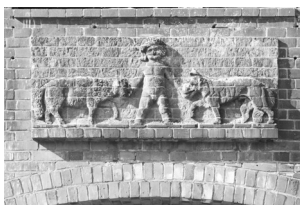
¹¹ W 1907 r. prowadzono m.in. budowę 6 gmachów szkół ludowych, nowej szkoły dla dziewcząt im. Wiktorii (Viktoriaerschule), przygotowywano takie inwestycje jak most Cesarski (Kaiserbrücke) i hala festiwalowa VII Niemieckiego Święta Towarzystwa Śpiewaczego [Gryglewska 1998a: 138-219].

¹² APW-AMW, sekcja 21, Stadtbaurapporte, sygn. 19315.

¹³ Projekty w ABMW. Rysunki sygnowane przez architekta miasta – tajnego radcę budowlanego Plüddemanna oraz architekta rządowego Oelsnera z dopiskiem „für die Umarbeitung“.

komunalnej Wrocławia gotycki wątek (polski) i cegłę o niejednorodnym kolorze i połysku, aby ożywić fakturę fasady płaskiej, surowej i rzeczowej niczym elewacje hal przemysłowych (fot. 10). Był to głos Oelsnera w obronie tej tradycyjnej technologii w okresie wzmożonej krytyki cegły maszynowej i glazurowanej. Dyskusja na ten temat toczyła się w latach 1906-1908 w fachowej prasie, np. w „Ostdeutsche Bau-Zeitung” z udziałem m.in. Maxa Hasaka [Hasak 1906, 1908a, 1908b], żarliwego obrońcy architektury ceglanej, „znakomitego urzędnika budowlanego” i „genialnego konstruktora”, u którego w Berlinie Oelsner [...] *odbył ostatni akt swej nauki* [Oelsner 1960b: 19]. Prostota bryły, gładkie ceglane ściany, półokrągłe okna, przywołują na myśl znane Oelsnerowi wczesne projekty architektury przemysłowej Poelziga, [...] *którego poznał i cenił* [Timm 1984: 66]. Przykładem mogą być wieże wodne dla Hamburga z 1906 r. oraz niezrealizowany projekt fabryki Werdermühle na Kępie Mieszkańskiej we Wrocławiu z lat 1906-1912.

Fasada szkoły została skierowana w stronę rzeki Oławy i nieistniejącej dziś promenady. Wydłużony budynek powstał na łuku, z korytarzem środkowym obustronnie obudowanym izbami lekcyjnymi, był ujęty bocznymi skrzydłami dwukondygnacyjnej hali gimnastycznej i sanitariatów. W szkole urządzono m.in.: 38 klas dla ok. 2400 uczniów, gabinet lekarski i łaźnię. Aula, jako sala muzyczno-rysunkowa, powstała na poddaszu. Oświetlono ją ogromnymi oknami, częściowo umieszczonymi w obrębie dachu (fot. 11). Urządzono też klasę z wzorcowym wyposażeniem. Do mieszkań woźnego i palacza prowadziły oddzielne wejścia, by w razie wystąpienia chorób zakaźnych w tych rodzinach była możliwość ich pełnego odizolowania od uczniów [*Breslau. Sonntag...* 1909-1910: 9]. Dbłość o funkcjonalność, higienę i ekonomię widoczna była w sposobie ukształtowania planu, wewnątrz i elewacji. Budynek szkoły miał zapewniony dopływ światła i powietrza, był zbudowany w sposób umożliwiający utrzymanie czystości i porządku. Rozpoczęte

Fot. 9. Wrocław, dawna szkoła ludowa (obecnie Wyższa Szkoła Zarządzania "Edukacja"), przy ul. Krakowskiej 56-62, dekoracja wykusza
 Źródło: fot. A. Gryglewska, 2006.

Fot. 10. Wrocław, szkoła ludowa przy ul. Krakowskiej 56-62 (an der Ohlauer Chaussee 56-58), widok fasady od strony północno-wschodniej, fot. A. Pichler, 1910

Fot. 11. Wrocław, szkoła ludowa przy ul. Krakowskiej 56-62 (an der Ohlauer Chaussee 56-58), aula, fot. A. Pichler, 1910
 Źródło: [BUWr OZG] (fot. 10, 11).

w kwietniu 1908 r. prace budowlane ukończono po dwóch latach. Budynek został w dużym stopniu uszkodzony w 1945 r., następnie odbudowany w latach 60. XX w. i przeznaczony na cele produkcyjne (Unitra-Dolam), bez wysokiego dachu, części ceramicznej dekoracji, fragmentarycznie otynkowany. Dziś ponownie jest siedzibą szkoły.

Niemal jednocześnie z realizacją szkoły ludowej, Oelsner prowadził od jesieni 1907 r. budowę siedziby ewangelickiej szkoły średniej dla chłopców imienia śląskiego poety Karla von Holteia przy ul. Litomskiej 61-63 (Leuthenstraße) w północno-zachodniej części miasta, na Przedmieściu Mikołajskim. Niewielki budynek szkoły został zaprojektowany przez Richarda Plüddemanna na prostokątnym rzucie, z bocznym korytarzem oświetlonym od strony ulicy i 12 izbami lekcyjnymi od strony podwórza (wschodniej). Wystrój elewacji zaprojektowany przez Richarda Plüddemanna i Hermanna Frobösego, został zmieniony już po rozpoczęciu budowy. Zrezygnowano z akcentów wertykalnych i historyzującego detalu: wklęsło-wypukłych szczytów ryzalitów, ostrołukowych portali. Wykonano elewacje gładkie, z mocnym gzymsem koronującym, niemal pozbawione dekoracji (fot. 12). We wrocławskiej prasie pisano, że szkoła dla chłopców była budowlą... *o delikatnym piętnie regionalnego budownictwa* [Der Neubau... 1909]. Otwory okienne i drzwiowe o zróżnicowanych formach były zamknięte prostym nadprożem, łukiem odcinkowym, koszowym lub pełnym. Na elewacjach zostały połączone duże płaszczyzny tynku i ceglanego lica o zróżnicowanym kolorze i wyrazistym wątku gotyckim, z fakturą połyskujących główek cegieł. Autorem lub współautorem nowego projektu elewacji mógł być tylko Oelsner, który nadzorował budowę. Potwierdzają to podobne formy, materiały i sposób wykonania dekoracji, jak na elewacji szkoły przy ul. Krakowskiej. Nad głównym wejściem od strony ulicy wmurowano połączone girlandami cztery putta. Dwa spośród nich trzymały napis „Knabenmittelschule”, jedno (symbolizujące naukę) – kałamarz, inne (przedstawiające szkolną pauzę) – złożone jabłko. W zworniku portalu umieszczono rzeźbioną głowę patrona szkoły (fot. 13). Na osi elewacji, poniżej gzymsu koronującego, znajdował się zegar obramowany dekoracją roślinną i girlandami. Dekoracje rzeźbiarskie elewacji zostały wykonane z surowej cegły przez firmę rzeźbiarsko-kamieniarską „Künzel & Hiller” na podstawie modeli dostarczonych przez rzeźbiarza Carla Ulbricha¹⁴. Budynek ukończono w 1909, w 1945 r. został zburzony.

Gmach szkoły ludowej w południowej części miasta, przy ul. Kamiennej 86 (Steinstraße 84-88), był ostatnim zadaniem Oelsnera w tej dziedzinie architektury we Wrocławiu. Przygotowania do budowy rozpoczęły się w 1906 r. Gmach ukończono sześć lat później. Na podstawie szkiców, prawdopodobnie autorstwa Plüddemanna, Oelsner wykonał następne fazy projektu i był odpowiedzialny za ich realizację od jesieni 1910 do wiosny 1911 r., czyli do rozpoczęcia prac murarskich¹⁵. Jednoznaczne potwierdzenie autorstwa, czy współautorstwa projektów, jest dziś utrudnione z po-

¹⁴ APW-AMW, sekcja 21, Neubau der Knabenmittelschule Leuthenstr. [1909], sygn. 18283.

¹⁵ Sprawy budowy zostały przekazane do inspekcji północnej (HN) budownictwa lądowego, prawdopodobnie inspektorowi Paulowi Schreiberowi [Die Stelle... 1911: 458].

Fot. 12. Gustav Oelsner (?), aneks do projektu szkoły średniej dla chłopców przy ul. Litomskiej 61-63 (Leuthenstraße) we Wrocławiu, fasada, maj, 1908
 Źródło: [ABMW].

Fot. 13. Wrocław, szkoła średnia dla chłopców im. Karla von Holteia przy ul. Litomskiej 61-63 (Leuthenstraße), fragment fasady, fot. A. Pichler, 1909
 Źródło: [BUWr OZG].

wodu braku dokumentacji, która zaginęła prawdopodobnie w czasie odbudowy po II wojnie światowej¹⁶. Pierwotny wygląd budynku jest dziś znany dzięki zdjęciom archiwalnym (fot. 14, 15). Ogromny budynek szkoły z 56 klasami oddzielał od strony ulicy płytki dziedziniec, ograniczony bocznymi skrzydłami hali gimnastycznej i szkoły gospodarstwa domowego z mieszkaniami służbowymi [*Aus der Stadtverordneten... Antrag... 1907: 277-278*]. Jego bryła była przykryta wysokim czterospadowym dachem, nad zachodnim skrzydłem bocznym – dachem mansardowym. Jej symetria została przełamana dzięki malownicznemu różnicowaniu wysokości, kształtu dachów, dodaniu takich elementów regionalnych jak: wykusz, lukarny, czy ćwierćkolisty narożny portyk wejściowy na połączeniu głównego korpusu z bocznym skrzydłem. Budynek częściowo zburzony podczas obrony Festung Breslau w 1945, został odbudowany w 1957 r. na prawie identycznym obrysie rzutu, z wykorzystaniem istniejących murów, w klasycyzującym stylu socrealizmu, o palladiańskim schemacie kompozycji elewacji, z płaskim dachem otoczonym attyką balustradową.

Architektura trzech wrocławskich szkół, w których projektowaniu i realizacji uczestniczył Oelsner, nawiązywała do architektury regionalnej. Świadczy o tym swobodna interpretacja form historycznych, upraszczanie asymetrycznej bryły, stosowanie wysokich dachów, wykuszy, łuków: pełnego i koszowego. Taka idea była propagowana we Wrocławiu na początku XX w. przez organizacje związane z ruchem ochrony kultury rodzimej (*Heimatschutzbewegung*), jak „Künstlerbund Schlesien” i „Schlesische Bund für Heimatschutz”, do których należał Oelsner [Timm 1984: 242]. Trudno mówić jednak w tym przypadku o postulowanej około 1900 r. sztuce budowlanej:... *poetyckiej, pełnej nastroju, promieniującej ciepłem,...* urodzo-

¹⁶ Zachował się tylko plan sytuacyjny z maja 1910 r. (APW-AMW, sekcja 33, Schulhausbau an der Steinstr. 1906-[1917], sygn. 25719) oraz przekrój pionowy (ABMW).

Fot. 14-15. Wrocław, szkoła ludowa przy ul. Kamiennej 86 (Steinstraße 84-86),
 fot. E. v. Delden, H. Götz, ok. 1912 r.
 po lewej – fragment fasady, po prawej – wnętrze sali gimnastycznej
 Źródło: [BUWr OZG].

nej z marzeń i budzącej miłość do ojczyzny (Karl Henrici 1897) [Curdes, Oehmichen 1981: 37]. Nowe cechy tej architektury, takie jak wyrazista faktura ceglanych murów, brak dekoracyjnych podziałów architektonicznych, płaska elewacja – okna utrzymane niemal w jej płaszczyźnie, oszczędne użycie drobnego detalu, pozwalają uznać Oelsnera za nowoczesnego twórcę propagującego architekturę rzeczową, zapowiadającą funkcjonalizm dwudziestolecia międzywojennego¹⁷.

Projekt Juliusa Nathansohna i Gustava Oelsnera adaptacji klasycystycznego gmachu dawnej szkoły dla dziewcząt im. Wiktorii (Viktoriaschule) przy placu Nankiera 1 (Ritterplatz) na biura Miejskiego Urzędu Opieki Społecznej (Armen-Verwaltung) powstał w latach 1908-1909. Przebudowa dotyczyła zmian układu funkcjonalnego wnętrza oraz wystroju elewacji. Zachowane projekty ustawienia mebli z uwzględnieniem oświetlenia światłem dziennym, świadczą o trosce Oelsnera o zapewnienie higienicznych warunków pracy we wnętrzach biurowych. Szczególną uwagę zwraca natomiast radykalna koncepcja modernizacji fasady (fot. 16)¹⁸, pozbawienie jej większości historycznego wystroju (faktury boniowania i gzymsów) i sugestia mocnej, kontrastowej kolorystyki. Jest to jeden z najwcześniejszych tego typu projektów we Wrocławiu i poprzedza podobne realizacje z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Ostateczna przebudowa elewacji była rozwiązaniem kompromisowym. Zlikwidowano boniowanie górnych kondygnacji, powiększono okna, pozostawiono natomiast gzymsy kordonowe. Budynek uszkodzony w 1945, wyremontowany w 1957, do 2013 r. był użytkowany przez Wydział Farmaceutyczny Akademii Medycznej.

Drugim ważnym obszarem działalności Oelsnera, obok projektowania i realizacji szkół, była architektura budynków miejskich instytucji ochrony zdrowia. Architekt był żywo zainteresowany już od czasu studiów zagadnieniami higieny społecznej i jej związkiem z reformą urbanistyczną. Wraz z bratem, studiującym na Wydziale

¹⁷ Timm mylnie ocenił wczesne prace Oelsnera, jako obarczone wadami akademickiego historyzmu [1984: 13].

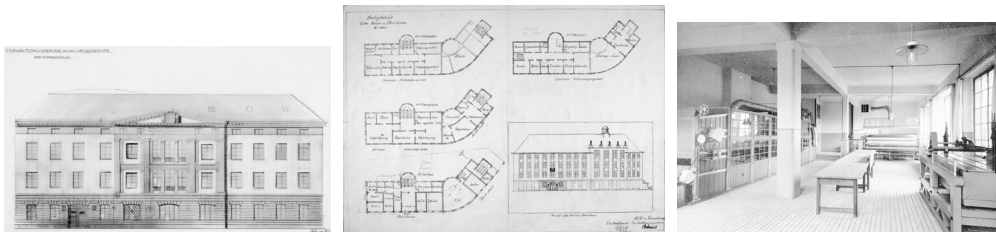
¹⁸ Projekty z września 1908 r. w ABMW.

Medycznym Uniwersytetu Humboldta w Berlinie, uczestniczył w wykładach Rudolfa Virchowa i Ernsta von Leydensa, głównych animatorów ruchu socjalno–higienicznego (Sozialhygienische Bewegung) [Timm 1984: 85]. Wysokie kompetencje Oelsnera można ocenić dzięki publikacji jego wykładu pt. *Moderner Krankenhausneubau*, wygłoszonego 13 stycznia 1911 r. na posiedzeniu sekcji medycznej „Schlesische Gesellschaft für Vaterländische Kultur” w obecności burmistrza Georga Bendera [Oelsner 1911: 1-6; *Breslau. Freitag...* 1911: 18-19]. Architekt omawiał w nim m.in. tendencje w nowoczesnym budownictwie szpitalnym. Mimo nadania we Wrocławiu priorytetowej rangi inwestycjom z zakresu opieki społecznej i zdrowotnej, można odnieść wrażenie, że umiejętności Oelsnera w dziedzinie budowy szpitali nie zostały przez magistrat w pełni wykorzystane. Projekty, które zachowały się w archiwach, ukazują drobne przebudowy, polegające na usprawnianiu i unowocześnianiu funkcjonowania miejskich szpitali Wszystkich Świętych (Allerheiligen, obecnie w przebudowie) i im. Johanna Wenzla Hanckego (obecnie Uniwersytet Ekonomiczny).

Dawny miejski szpital Wszystkich Świętych, najstarszy szpital miasta, w XIX i XX w. pełnił funkcję szpitala centralnego, skupiającego większość oddziałów specjalistycznych. Prace budowlane w tym kompleksie, znajdującym się w centrum miasta, między Odrą, fosą miejską, placem Jana Pawła II (Königsplatz) i kościołem Św. Barbary, bez możliwości rozbudowy, polegały tylko na niewielkich zmianach i przebudowach istniejących budynków. Gustav Oelsner w latach 1907-1910 wykonał kilka niezrealizowanych projektów przebudowy gmachów szpitala: Instytutu Patologii (nadbudowa dla Urzędu Analiz Chemicznych, ok. 1907), „budynku kazamat” („Kasemattengebäude”, budowa kuchni parowej i kasyna dla lekarzy, 1909) i budynku fundacji Marii Johanny Pulvermacher¹⁹ („Pulvermacherhaus”, planowana przebudowa bloku operacyjnego, w 1911 r. konsultowanie programu przebudowy i dyskusja nad wyodrębnieniem oddziałów septycznego i aseptycznego) [Oelsner 1911: 1-6].

W 1910 r. magistrat podjął inicjatywę budowy nowej siedziby Urzędu Analiz Chemicznych, instytucji odpowiedzialnej za kontrolę żywności. Wstępny projekt autorstwa Maxa Berga i Gustava Oelsnera (fot. 17) ukazuje kryty wysokim dachem budynek z zaokrąglonym narożnikiem, zwieńczonym szeregiem rzeźb figuralnych. Silne, wertykalne podziały elewacji miały uczynić bryłę bardziej monumentalną od strony reprezentacyjnej Kaiserstraße (obecnie pl. Grunwaldzki), wytyczonej od nowego mostu Cesarskiego (Kaiserbrücke, obecnie Grunwaldzki) w kierunku Przedmieścia Szczytnickiego. Priorytetem w kształtowaniu bryły i elewacji budynku z ogromnymi oknami, było jak najlepsze oświetlenie wnętrza ze względu na znajdujące się w nim laboratoria [*Breslau. Mittwoch...* 1910: 7-8]. Plany zostały oprotestowane przez mieszkańców przedmieścia Szczytnickiego i nie doczekały się realizacji. Mieszkańcy dzielnicy uznali, że... *elewacje budynku nie mogłyby być ozdobą okolicy,.... a brzydkie zapachy byłyby uciążliwe* [*Breslau. Sonnabend...* 1910: 17].

¹⁹ APW-AMW, Stadtbaurapporte, sygn. 19315.

Fot. 16. Gustav Oelsner, projekt modernizacji fasady dawnej wyższej szkoły dla dziewcząt im. Wiktorii przy pl. Nankiera 1 (Ritterplatz) we Wrocławiu, wrzesień, 1908

Fot. 17. Max Berg, Gustav Oelsner, projekt wstępny Urzędu Analiz Chemicznych przy pl. Grunwaldzkim (Kaiserstraße), rzuty, fasada, grudzień 19(10?)

Źródło: [ABMW] (fot. 16, 17).

Fot. 18. Wrocław, szpital im. Wenzla-Hanckego przy ul. Komandorskiej 118–120 (Neudorfstraße), wnętrze pralni i magła w budynku gospodarczym, fot. ok. 1909 r.

Źródło: [BUWr OZG].

Szpital im. Johanna Wenzla Hanckego przy ul. Komandorskiej 118-120 (Neudorfstraße), powstał w południowej części miasta w latach 1875-1878. Jego pierwsza, kompleksowa rozbudowa nastąpiła w latach 1890-1895, kolejna w latach 1906-1911. Oelsner kierował rozbudową szpitala od 1909 do 1911 r. na podstawie dokumentacji wykonanej przez inspektora budowlanego Juliusa Nathansohna w latach 1904-1905, którą korygował w aneksach do projektu budowlanego. Był on odpowiedzialny za budowę nowego oddziału internistycznego, rozbudowę budynku gospodarczego (z pralnią i kuchnią, fot. 18) oraz przekształcenie starego budynku oddziału internistycznego z 1896 r. na nowoczesny oddział chirurgiczny (1910-1911)²⁰. Jednoznacznie można stwierdzić autorstwo Oelsnera tylko w przypadku projektu adaptacji tego ostatniego. Polegała ona na urządzeniu sali operacyjnej oraz gabinetów – rentgenowskiego i ortopedycznego, kosztem zmniejszenia powierzchni istniejących sal chorych. Przebudowa zasadniczo nie zmieniła skrajnie funkcjonalnej, skromnej bryły i elewacji, które zostały całkowicie przekształcone dopiero w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Jedną z ostatnich prac Oelsnera we Wrocławiu był projekt tymczasowych pawilonów na Dni Wrocławia („Breslauer Festwoche”)²¹. Pawilony zostały wybudowane w czerwcu 1910 r. na dawnym terenie wyścigów konnych w parku Szczytnickim, w miejscu, gdzie za trzy lata stanęła Hala Stulecia projektu Maxa Berga. Stowarzyszenie Wspierania Ruchu Turystycznego we Wrocławiu (Verein zur Hebung des Fremdenverkehrs in Breslau) [Ilkosz 2005: 67-69], organizujące imprezę, wspólnie z miastem finansowało budowę pawilonów: zarządu, straży pożarnej, policji, punktu sanitarnego, pawilonu muzycznego, pawilonu wystawy sztuki parodystycznej oraz kas i sanitariatów. Wszystkie projektowane przez Oelsnera obiekty były tymczasowe i wykonane z drewna – materiału łatwego do rozbiórki i ponownego użycia. Projekty

²⁰ APW-AMW, sygn. 19315, Stadtbaureportage; Projekty w ABMW.

²¹ Projekty w ABMW.

ukazują funkcjonalne pawilony o prostej, zwartej, symetrycznej bryle i odeskowanych elewacjach.

27 marca 1911 r. 32-letni Gustav Oelsner został wybrany w konkursie na stanowisko głównego architekta miasta Katowic, 24 maja uzyskał nominację na 12 lat [*Die Stelle...* 1911: 458; Timm 1984: 90]. Cztery lata wcześniej, w wieku 28 lat, porzucił prestiżowy urząd państwowy i konserwatywne środowisko architektów pracujących przy budowie wrocławskiej Wyższej Szkoły Technicznej oraz objął samodzielne stanowisko miejskiego inspektora budowlanego w utworzonej dla niego inspekcji. Zebrał tu ważne dla przyszłej pracy administracyjnej doświadczenia w ramach dobrze zorganizowanej miejskiej administracji budowlanej, kierowanej przez Plüddemanna, następnie Berga. Zyskał dużą swobodę i zaufanie ze strony tego pierwszego, który przekazał mu osobiście prowadzone inwestycje – budowę trzech szkół. Ich architektura stała się manifestem artystycznym Oelsnera. Po latach skomentował swój wrocławski dorobek krótkim stwierdzeniem: *Wiele zbudowałem*. Atmosfera miasta, tematy architektoniczne, z którymi zmierzył się w ciągu siedmiu lat pracy i ludzie których tu spotkał, złożyły się na obraz miasta, o którym napisał w 1950 r.: *Jak ja tę piękną, starą metropolię nad Odrą ukochałem!* [1950, cytaty za: Oelsner 1960a: 10].

We Wrocławiu Oelsner miał styczność ze środowiskiem zwolenników reformy artystycznej ok. 1900 r., a wśród nich z Bergiem i Poelzigiem. Znacznie wcześniej niż wskazywały dotychczasowe badania, odrzucił historyzujący detal, posługiwał się uproszczonymi motywami regionalnej sztuki budowlanej stylu „rodzimego”. Tworząc formę architektoniczną wynikającą z funkcji, konstrukcji i materiału, zbliżył swoje prace do rzeczowości architektury przemysłowej i awangardy dwudziestolecia międzywojennego. Max Berg określił Oelsnera jako... *nowoczesnego architekta...*, *któremu nie zależy na dekoracyjności jako celu, ale przy każdej realizacji na pierwszym miejscu stawia ekonomię* [Timm 1984: 90].

Literatura

- Auflösung des Bauamts H. R.*, 1911, „Breslauer Gemeinde-Blatt”, Jg. 10: 458.
Aus der Stadtverordneten-Versammlung. Antrag des Magistrats betr. Bau eines Volksschulhauses auf dem Grundstück Steinstraße, 1907, „Breslauer Gemeinde-Blatt”, Jg. 6: 277-278.
Aus der Stadtverordneten-Versammlung. Beschlüsse der Stadtverordneten-Versammlung in ihrer öffentlichen Sitzung vom 23.05.1907, 1907, „Breslauer Gemeinde-Blatt”, Jg. 6: 429.
 Bolz H.-S., 2007, *Werkverzeichnis*, [w:], *Hans Poelzig 1869 bis 1936. Architekt, Lehrer, Künstler*, W. Pehnt, M. Schirren. Hrsg DVA, München: 212-251.
Breslau. Freitag, 7. April 1911, Moderner Krankenhausbau, 1909-1910, [w:] *Neubauten u. Bauliche Veränderungen*. Wycinki ze „Schlesische Zeitung” w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu (dalej – BUWr), Bd. 3, 24.10.1909-10.11.1910: 18-19.
Breslau. Mittwoch, 16. Februar 1910, Neubau des Chemischen Untersuchungsamtes, 1910, [w:] *Neubauten u. Bauliche Veränderungen...*, *op. cit.*, Bd. 2: 7-8.

- Breslau. Sonnabend, 5. März 1910, Das städtische chemische Untersuchungsamt*, 1910, [w:] *Neubauten u. Bauliche Veränderungen...*, op. cit., Bd. 2: 16-17.
- Breslau Sonntag, 30. Januar. 1910. Volksschulgebäude an der Ohlauer Chaussee*, 1909-1910, [w:] *Neubauten u. Bauliche Veränderungen...*, op. cit., Bd. 2, 13.12.1909-28.10.1910: 9.
- Breslauer Adressbuch 1908 für Breslau und Umgebung*, 1908, August Scherl, Breslau.
- Burak M., Dackiewicz K., Pregiel P., 2010, *Wrocławskie uczelnie techniczne 1910-2010*. Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław.
- Der Neubau der Knabenmittelschule*, 1909, „Breslauer Zeitung”, Jg. 90, Nr. 253.
- Curdes G., Oehmichen R. (Hrsg.), 1981, *Künstlerischer Städtebau um die Jahrhundertwende. Der Beitrag von Karl Henrici*. Deutscher Gemeindeverlag-Köln-Stuttgart-Berlin.
- Dackiewicz K., 2010, *Budynki dawnego Laboratorium Maszyn*. „Pryzmat”, nr specjalny 1, *Od A-1 do C-12. Sto lat budowania Politechniki*: 13-16.
- Die Stelle eines Stadtbauinspektors*, 1911, „Breslauer Gemeinde-Blatt”, Jg. 10: 458. Gryglewska A., 1998a, *Architektura Wrocławia XIX-XX wieku w twórczości Richarda Plüddemanna*. Oficyna Wyd. Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Gryglewska A., 1998b, *Budynki wrocławskich szkół epoki wilhelmińskiej*, [w:] *Architektura Wrocławia*, J. Rozpędowski (red.). T. 4, *Gmach*. Oficyna Wyd. Politechniki Wrocławskiej, Wrocław: 213-251.
- Gryglewska A., 2008a, *Der Architekt Gustav Oelsner*, [w:] *Licht, Luft und Farbe für Altona an der Elbe*, P. Michelis. Hrsg Dölling und Galitz Verlag, München, Hamburg: 40-49.
- Gryglewska A., 2008b, *Wrocławskie hale targowe 1908-2008*. Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław.
- Gryglewska A., 2010, *Studia nad architekturą XIX i XX wieku*, cz. 4, *Wrocław na przełomie XIX i XX wieku – przemiana miasta w ośrodek wielkomiejski i związane z nią zjawiska*. Mps, raport IHASzIT Politechniki Wrocławskiej, Wrocław: 2.
- Gryglewska A., 2015, *Gustav Oelsner – architekt i urzędnik we Wrocławiu w latach 1904-1911*. „Architectus”, nr 2(42): 65-78.
- Gumiński S., 1997, *Barokowe projekty organowe*, [w:] *Architektura Wrocławia*, t. 3, *Świątynia*, J. Rozpędowski (red.). Wyd. WERK, Wrocław: 193-121.
- H. (Hasak?), 1906, *Der Kampf gegen Ziegelrohbau*. „Ostdeutsche Bau-Zeitung”, Jg. 4: 153-154, 162-163.
- Hasak M., 1908a, *Zurück zum Ziegelbau*. „Ostdeutsche Bau-Zeitung”, Jg. 6: 290-293.
- Hasak M., 1908, *Streitfragen über Backsteinbau*. „Ostdeutsche Bau-Zeitung”, Jg. 6: 398-399.
- Hebebrand W., 1960, *Die Gedenkrede in Ohlsdorf*, [w:], *Gustav Oelsner. Porträt eines Baumeisters*, E. Lüth. Hrsg Verlag der Werkberichte Justus Bueckschmitt, Hamburg: 102-107.
- Hölscher P., 2000, *Wrocław przełomu wieków. Artyści, galerie, kolekcjonerzy sztuki i kręgi artystyczne*, [w:] *Hans Poelzig we Wrocławiu. Architektura i sztuka. 1900-1916*, J. Ilkosz, B. Störtkuhl (red.). Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław: 19-31.
- Ilkosz J., 2005, *Hala Stulecia i Tereny Wystawowe we Wrocławiu – dzieło Maksy Berga*. Muzeum Architektury we Wrocławiu, Wrocław.
- Kononowicz W., 1997, *Wrocław. Kierunki rozwoju urbanistycznego w okresie międzywojennym*. Oficyna Wyd. Politechniki Wrocławskiej, Wrocław.
- Lüth E., 1960, *Selbstbehauptung*, [w:], *Gustav Oelsner. Porträt eines Baumeisters*, E. Lüth. Hrsg Verlag der Werkberichte Justus Bueckschmitt, Hamburg: 89-102.

- Molzahn J., 1929, *Breslau nach dem Kriege*. Grass, Barth & Comp., Breslau.
- Neefe M., 1901, *Die Bevölkerung der Stadt Breslau*, [w:] *Breslau. Lage, Natur und Entwicklung*, Hrsg C.T. Wiskott, Breslau: 106-122.
- Oelsner G., 1911, *Ueber „Modernen Krankenhausneubau“*. „Schlesische Gesellschaft für vaterländische Kultur“, Abt. I, *Medizin*, Bd. 2, Jahresbericht 89: 1-6.
- Oelsner G., 1960a, *Mein Werdegang*, [w:] *Gustav Oelsner. Porträt...*, *op. cit.*: 9-18.
- Oelsner G., 1960b, *Begegnungen mit Berufsgenossen*, [w:] *Gustav Oelsner. Porträt...*, *op. cit.*: 18-24.
- Peltz F., 1907/1908, *Ist Breslau eine schöne Stadt?*. „Schlesien“, Jg. 1: 226-230.
- Timm Ch., 1984, *Gustav Oelsner und das Neue Altona. Kommunale Architektur und Stadtplanung in der Weimarer Republik*. Diss. 1983 Universität Hamburg, Ernst Kabel Verlag, Hamburg.